

Лидија Јоветић

НАРОДНА НОШЊА КАО ПОКАЗАТЕЉ ЕТНИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА

Народна ношња је један од оних сегмената живота људи на југословенским просторима који су међу првима привукли пажњу етнолога. Резултат тог интересовања јесу богате збирке народних одећа у свим музејима у земљи, а и богата литература о разним проблемима из те области.¹

Тако се догодило да се, иако је интересовање за одевање створено кроз романтичарску визију буђења националне свести, ношња много описивана и анализирана, али је њена функција обележавања припадности једној етничкој заједници била само узгред помињана. Можда је то узроковано тиме што су дуго биле израженије њене остале функције, на пример припадност одређеној друштвеној заједници (село, мања географска област), или припадност одређеној старосној групи, затим професионалној групи и сл.²

Ова тема се сама наметнула приликом теренских истраживања обављених у неким деловима Србије (Чачак, Горњи Милановац, Драгачево, Јадар, Мачва) током 1987. и 1988. године у селима. Запажања се, пре свега, односе на сеоско становништво, мада има података и из градских средина, а актуелизује је савремени друштвени тренутак, а из новијих истраживања која су већ објављена може се закључити да се јавља као трајни процес код свих југословенских народа.³

У тренутку када се губе све остале функције ношње, улога националног обележја остаје јој као једина и, што је још значајније,

¹ Видети: Љ. Андрејић, *Библиографија народној ношњи југословенских народа*, Посебна издања Етнографског музеја у Београду, 8, Београд 1976.

² П. Васић, *Народна ношња Југославије кроз историју*, Београд 1960; Видети и: М. Јовановић, *Народна ношња у Србији у XIX веку*, Београд 1979.

³ М. Макарковић, *Međusobni vplivi mesta in vasi pri oblikovanju oblačanja u Sloveniji*, Етнолошке свеске II, Београд 1980, 83—87; Д. Николић, *Улога традицијске ношње у савременом животу црногорских колониста у Војводини*, Етнолошке свеске II, Београд 1980, 66—71; D. Rihtman Augustin, *Razmišljanja o narodnoj nošnji i modi*, *Narodna umjetnost* 13, Zagreb 1976, 113—121; D. Rihtman Augustin, *Etnologija naše svakodnevice*, Zagreb 1988.

продужава јој век и враћа је у употребу као већ сасвим напуштени стил одевања. „Народно одело“ сада је, што закључујемо на основу већ поменутих истраживања, типизирано и једнако на много већим просторима него што је било у прошлости.

Данас мушко одело чине панталоне „са напustom“ или познатије као „брич“, затим „антерија“⁴, коју чине јакна и прслук везени гајтанима, бела кошуља конфекцијске израде и капа „шајкача“. На ногама су везене вунене чарапе и кожни опанци. То је заправо ношња коју облаче играчи у свим културно-уметничким друштвима кад приказују игре из Србије, а то је био само један тип ношње у шумадији, и то с краја XIX века.

При описивању ношње, у свим испитиваним крајевима могли смо чути само такав опис, али је илустративније још да смо могли и видети само такве примерке новије израде. При том је сасвим неважно које је боје такво одело, а срећу се најразличитије варијанте. Панталоне се најчешће израђују од смеђег, маслинасто зеленог или сиво-зеленог материјала, чоје, „кангара“ или „штрукса“, а антерије — од плаве чоје која се сматра најлепшом бојом, а затим од смеђе или маслинастозелене чоје, док се вез изводи црним или тамносмеђим гајтанима, који су често индустријске производње. Опанци су производ занатлија опанчара и сви су веома слични, готово исти. Најчешће су са „кљуном“, напред украшени кожним преплетом, а везују се каишевима од лаковане коже.

Такво одело сматра се мушком народном ношњом и нема разлике у боји или кроју које би означавале старосну или неку другу разлику међу носиоцима.

Сви га називају народном ношњом, набављају га и носе, најчешће у свечаним приликама, као што су свадбе, славе, испраћаји у војску.

Панталоне, антерију и капу „шајкачу“ израђују занатлије по градовима, којих је заиста све мање, али се дешава да се у новије време, са порастом интересовања, млађи људи укључују у тај рад, наслеђујући радње својих очева (као што су случајеви у Чачку и у Липници у Мачви). Ти млађи мајстори и знају само за тај облик и крој, па и они доприносе унификацији народне ношње.

Осим тога, чињеница је да такво одело носе и млађи људи који живе стално на селу, али који га нису раније носили, већ га набављају сада када је, због релативно ниске цене, доступно ширим слојевима становништва. Цену је, међутим, снизио лошији квалитет материјала и израде.

Такво одело било је веома скупо, па се деци готово никада није куповало, док се сада често израђује баш за њих.

Женска ношња се сачувала највећим делом само у сећањима испитаника, и то у много више варијанти, што може бити доказ разноврсности одела које се заиста носило у народу. Данас се и са жен-

⁴ Оно што се данас у испитиваним крајевима назива „антерија“ заправо се састоји од два дела ношње за које је уобичајена терминологија „фермен“, у облику јакне, и „антерија“, у облику прслука, који се зими облачи преко фермена, а лети само преко кошуље.

ском ношњом догађају сличне ствари као и са мушком кад су у питању описи. Често се дешава да се и на женама виде варијанте одеће виђене на приредбама са фолклорним садржајима.

Народна женска ношња највећим делом је израђивана у кући, била је производ руку њених носилаца. Од целокупне одеће купован је једино јелек, који су израђивале занатлије. Занимљиво је да се и данас тај део најчешће налази на терену и у употреби.

Ово показује да је народно одело традицијског модела постало део потрошачког менталитета и на тај начин се отуђило од човека самог, губећи своје основне функције, с једне стране, док јој са друге стране отуђење човека од друштвене заједнице даје нови значај, изражавајући људску потребу за означавање припадности некој групи, што се у овом случају исказује као припадност народу. Тако одело, којим човек увек, поред осталог, шаље извесне поруке посматрачу, и на тај начин обавља комуникацију са средином у којој живи, постаје и симбол. У испитиваном случају, порука је да носилац обавештава посматраче да је део српске нације. Да би се та комуникација једноставније обавила, било је потребно створити општији симбол, те је тако дошло до унификације народне ношње. Ту је своју помоћ пружила телевизија, затим културно-уметничка друштва, естрадни програми...

Тако се сада на територији на којој је било небројено варијанти народног одела најчешће среће само један облик, садржан у „шајкачи“, антерији, „брич“ панталонама, везеним чарапама и опанцима на кљун. При том су сасвим изгубљени старосни и професионални критеријуми при комуникацији са околином.

Занимљиво је да се жене не одевају у народну ношњу, осим у ретким случајевима, или се женска деца чешће одевају.

Комуникација кроз одевање у том случају одвија се на два начина:

— носилац сам показује своју припадност носећи народну ношњу, и

— родитељи, преко своје деце као својих заменика, шаљу поруке о својој припадности.

Да је реч о томе показују и потврђују нам подаци да се народна ношња све чешће јавља и код градског становништва, и то код интелектуалаца, средње образованих људи, затим код радника, као и код радника на привременом раду у иностранству. Они ту одећу користе у свечаним приликама, приликом обреда, венчања, слава, испраћаја у војску, а забележили смо и случај да је младић који је рођен у Београду, где се и школовао, за матурско вече обукао народно одело које је добио од деде за ту прилику.⁵

Одевање традиционалног одела у граду показује да је градско становништво још увек везано за село, јер је релативно скоро досељено у град. Због тога је веома изражена жеља да се та веза са селом одржи, али је градски човек и данас добрим делом и животно везан за родни крај и због економске помоћи коју му пружају рођаци који живе на селу. С друге стране, таквим односом појачава се идеализа-

⁵ Казивање Драгана Јанковића, студента из Београда, јуна 1988.

ција односа који владају на селу, појачава се слика о заједништву и блискости, која у великој мери управо недостаје животу у градским четвртима. На селу је човек увек свестан припадности својој заједници, ма како она била мала, док је у граду другачије.

То што се као настављачи традиције, ношењем традиционалног одела, јављају пре свега мушкарци може се објаснити још увек живом патријархалном организацијом унутар породице.

Из свега до сада реченог, јасно се намеће закључак да је народна ношња један од етничких симбола.⁶ Њено данашње значење је „Ми, Срби, носимо „шајкачу“, антерију, „брич“ панталоне и опанке“, и по томе се разликујемо од других. Да би појединац показао припадност својој заједници, он одева ове предмете. Из тога настаје однос заснован на формули:⁷ ЈА = МИ, при чему се ЈА исказује кроз одевање, а то у конкретном случају изгледа овако: ШАЈКАЧА, АНТЕРИЈА, „БРИЧ“ ПАНТАЛОНЕ, ОПАНЦИ = СРБИ, да би у општим било: ОДЕЛО = НАРОД.

Тако одело бива у функцији да се стекне индивидуални доживљај етничког заједништва, што је веома значајно за ментално здравље појединца.

Међутим, поред односа ЈА = МИ, постоји и однос: МИ/ОНИ, а тај однос се у овом случају исказује као: СРБИ/ДРУГИ НАРОДИ.

Зато сматрамо да је при проучавању народне ношње данас, у конкретним друштвеним условима, значајно указати на значај и те улоге ношења традицијског одела, тим пре што смо приликом наших теренских истраживања добили и податке који потврђују ово мишљење. Тако смо, на пример, сазнали да се традиционално одело користи и као показатељ неслагања са политичком ситуацијом на Косову, што је изражено у већој производњи и одевању народне ношње баш од 1981. године до данас.

⁶ Д. Бандић, *Етнолошке свеске IV*, Београд 1982. 47 и 53; Е. Фром, *Здраво друштво*, Београд 1983.

⁷ Д. Бандић, н. м.; Е. Фром, н. д.

Lidija Jovetić

FOLK COSTUME AS AN ETHNIC IDENTITY PARAMETHER

Summary

The function of folk costume as an ethnic identificator was only secondary in traditional society. That is why no adequate attention was paid by numerous researchers of folk costumes in Yugoslavia. This topic was activated by contemporary attitude towards the folk costume. At the moment when functions of folk costumes have been lost, this remains the only one that maintains costume in use, or what is more interesting, brings it back as already abandoned dressing fashion.

The main carriers today are males. This can be explained by traditional patriarchal system of relations in family and society, glorifying in such way some old values abandoned long time ago through development of social relations.

»Folk costume« is mostly typical, and used as a sign of much larger areas than in the past. According to research in Serbia, we may point out the notion that on whole republic territory, Serbian costume appears as variation of Šumadija costume beginning 19th century, with lots of elements from the period after the First World War.

Research of this occurrence shows that carriers of such costumes are citizens of towns, temporary workers outside the country, and recently, children and youth, citizens in towns without real connections with villages and village life. Professional structure in this case is completely unimportant. In our social and political trends, this has a very exact cause.